

I. A hinduizmus előtörténete

Bevezető

Mi az a hinduizmus, ha egyáltalán valami?

A „hindu(izmus)” terminus

- India neve: a szanszkrit *sindhu* (folyó; az Indus folyó) szóból
  - avesztai **hiduš**, **hinduš**, szerepel I. Dárius feliratában (i.e. 550-486)
  - ebből görög **Ἰνδία** szerepel már Hérodotosznál (i.e. 5. sz.)
  - latin **India** az i.e. 2. sz.-tól
  - perzsa és arab **Hind**, **Hindustān**
    - hindu = India lakója; nem-muszlim, bálványimádó
- magukra az indiaiak a 17. századtól kezdték mondani, hogy hinduk
- a **hinduizmus** kifejezés a 19. század közepétől létezik, és a hinduk is hamar használni kezdték

Akkor hogy hívják magukat a hinduk?

- alapvetően szűkebb csoportot neveznek meg
  - esetleg nem is vallási csoport, hanem régió és/vagy kaszt szerint
- szóba jöhet még: áriják; védikus hitűek; **varṇāśrama-dharma** követői
- megpróbálhatunk **kritériumokat** felsorolni:
  - hit a Védák örök és szent voltában
  - hit a cselekvések halálon túlélő visszahatásában (**karma**)
  - hit egy univerzális erkölcsi törvényben (**dharma**, **sanātana dharma**)
  - hit egy bizonyos panteon egy vagy több tagjában
  - istentisztelet virágok, gyümölcsök felajánlásával (**pūjā**)
  - az erőszakmentesség (**ahiṃsā**) idealizálása
- mindenestre lehetetlen az objektív kritériumokat úgy definiálni, hogy az összes, általában hindunak nevezett irányzat benne legyen, és ne legyen benne semmi, amit nem szokás hindunak nevezni

Gyökerek

A védikus árja gyökér

Szövegemlék: Veda-szanhiták

- védák, elsősorban a **Rgveda**: legrégebbi szövegemlékünk
  - korábbi rétegei bizonyosan i.e. 1000 előttről
- a szövegek orális hagyományozása
  - mnemotechnikák, variált olvasási módok (**padapāṭha**, **saṃhitapāṭha**) biztosítják a hibátlan megőrzést
  - az írásbeliség elterjedése után is egy ideig tiltott a leírásuk (II. ezred)

Kik vannak a szöveg mögött?

- nomád vagy félnomád, elsősorban ló- és marhatenyésztő népek
- **állattenyésztésen alapuló civilizáció**:
  - férfitalálmány, férfimunka → férfidominancia → patriarchátus
  - birtoklás biztosítása: patrilineális öröklés és az intézményes házasság
- természetfeletti világ: politeizmus, hozzájuk hasonlóan kemény, agresszív, de potenciálisan barátságos, megbékíthető istennel
  - az istenek főleg égbeliek (szél, eső, villám, nap, mennybolt)
    - áldozattal lekenyerezhetők; az áldozatot a tűz viszi a mennybe
    - az istennők leginkább feleségek vagy másodrendűek
    - a túlvilág, az atyákkal és az istennel a mennyben töltött élet
- **árja migráció** – őshaza valószínű helye: Nyugat-Szibéria (Andronovo)
  - küllős kerekű, könnyű harci szekér a régészeti lelőhelyeket nemigen lehet biztonsággal az övéknek minősíteni
- bevándorlás Indiába: vsz. több hullámban, kb. i.e. 2000-1400 között
- a migrációs hipotézist nem csak indiaiak tagadják, más is érvel ellene
- a mai Indiában az árja migráció politikailag terhelt kérdés

A másik gyökér

Mit árulnak el róla a védák?

- **dāsa** („rabszolga”) vagy **dasyu** („rabszolgának való”): sötét színűek
  - **akarman**, **avrata**: rítus/vallásgyakorlat nélküliek; vagy **anyavrata**
  - **ayajvan**, **ayajyu**: nem áldoznak

- **abraham**: ima (stb.) nélküliek, de van velük (**adevi**) **māyā**, „nem az istenektől való varázserő”

- **adeva**, **adevayu**: istenek és istenesség nélküliek

Tárgyi emlék: Indus-völgyi civilizáció

- Harappá ásatója: Sir John Marshall, 1921-22
- az Indus-völgyi civilizáció virágkora az i.e. III-II. évezred
- termékenységi rituáléra utaló terrakotta szobrocskák tömege
- mohendzsó-daró vízmedence talán rituális
- pecsételőkö: állatok, sok bika, valamint vadállatok
  - bivalyszarvas isten, asvatthás istennő (férfi?)

Kik vannak a romok mögött?

- folyóvölgyi, öntözéses gazdálkodáson alapuló, urbanizált magaskultúra
- **földművelésen alapuló civilizáció**:
  - női találmány, női munka → nődominancia → matriarchátus
  - nincs szükség intézményes házasságra; az öröklés matrilineális
- természetfeletti világ: a legfontosabb erő a termékenység
  - ezen a nő és a föld osztozik; mindkettőé feltűnően periodikus
  - logikus a gondolat, hogy az élet és a halál is periodikusan váltakozik
  - az isteni erő nem megszemélyesíthető, hanem elvont
  - a rituálé alapja a vetéshez hasonlóan működő szimpatikus mágia
- amikor az **állatok hasznosítása** alapvetővé válik a mezőgazdaságban, akkor az állatokat irányító férfiak kerülnek ismét központba
  - a termékenységben a magé lesz a főszerep, a kultusz jellemző szimbólumai a falosz és a bika

Védikus vallás

A Veda-szanhiták

- **veda** – „tudás”, „tapasztalati tudás”
- négy **saṃhitā**, „gyűjtemény”
  - általánosan elfogadott klasszikus datálás (Max Müller, 19. sz.) szerint
    - a **Rgveda** dátuma i.e. 1500-1200
      - (kivéve az I. könyv első fele és a X. könyv)
    - **Sāmaveda**, **Yajurveda**, **Atharvaveda** i.e. 1000 körülre
      - **Yajurveda** prózai része ennél később
    - (**brāhmaṇák**: 800, **āraṇyakák** és korai **upanišadok**: 600 körülre)
  - a **saṃhiták** végső redakcióját, a **saṃhitā** és **padapāṭha** rögzülését az i.e. VI. századra teszik

Rgveda

- 10 könyvben (**maṇḍala**) 1028 himnusz (**sūkta**)
- összesen kb. annyi szöveg, mint az Íliász és az Ódüsszeia együtt
- nagyrészt magasztaló és rituális himnuszok
- köztük néhány spekulatív és világinak tűnő vers
- a legrégebbi anyagot a „családi könyvek” (II-VII.) tartalmazzák
  - ezeket egy-egy papi klánnak tulajdonítják (bár szerepelnek bennük más szerzőnek mondott himnuszok is)
  - bennük főleg **Agni** és **Indra**, aztán mintegy fontossági sorrendben további istenek himnusza
- későbbi lehet a hasonló felépítésű, de vegyes attribúciójú VIII. könyv
- még későbbi a IX. könyv, amely teljes egészében **soma pavamāna** himnuszból áll
- még későbbi az I. (vagy annak legalább az első fele); ez szerkezetében a családi könyvekhez hasonlít
- valószínűleg legkésőbbi a X. könyv túlnyomó része

Sāmaveda

- szinte teljes egészében a **Rgveda** verseit tartalmazza – de dallamot rendel hozzájuk

Yajurveda

- nem egy, hanem öt önálló **saṃhitā**: külön klánok hagyományai
- négyük együtt a fekete (**kr̥ṣṇa**) **Yajurveda**
  - ebben prózával (**brāhmaṇa**-jellegű ritualisztikával és telógiával) van keverve a **mantra** (himnikus rész)
- az ötödik a fehér (**śukla**) **Yajurveda**: csak **mantrák**

- a verses mantrák jobbra a Rigvédából származnak; de a YV-mantrák többsége próza
- számos utalásból látszik, hogy a szállásterület már beljebb került Indiába, az életmód elsősorban letelepedett, és a bráhmana varna az áldozat és rituálé révén uralkodik mindenben
- misztikus azonosítások és etimologizálás, önálló rituálé, gépies formulák

Atharvaveda

- **atharvan**: egy mitikus ősi pap és az őtőle származtatott klán neve; eredetileg talán egy tűz jelentésű ősi ***athar** szóból
- 20 könyvében 731 himnusz; ennek egy kis része a *Rgvedá*ból való
- van még benne ráolvasás, fehér és fekete mágia; valamint sok spekulatív himnusz
- nyelviileg valamivel fiatalabb a *Rgvedá*nál, de tartalma valószínűleg (csaknem) egyidős azzal; redakciója viszont jóval későbbi
- párhuzamos, alternatív, népi-mágikus rituálé

A (Rg)veda vallásossága

Vallás és erkölcs

- istenek lekenyerezése áldozattal/hízelgéssel, javak és előnyök szerzésére
  - „első szövetség”: **devák** és **asurák** között nincs morális megkülönböztetés, csak más táborba tartoznak
    - mivel az emberek a **deváknak** áldoznak, mindig ők nyernek
    - a másik tábor (és velük a **rākṣasák**) nem tehetnek mást, mint hogy megzavarják az áldozatot, ami az isteneket erősíti
  - **ṛta**: „járt [út]”, esetleg „rájövés” – helyes cselekvés, aktívvá tett igazság
  - áldozat (**yajña**): a rituális tevékenység központja, élő állat feláldozása
    - a rituáléra csak utalnak a himnusok, az aprólékos leírások későbbiek
    - mindenképpen fontos elem a **soma**ital felajánlása és fogyasztása
    - másik központi elem a tűz
- **brahman** (bráhman) – ima, himnusz, szent erő, hatalom

Istenek

- kathenotheizmus; alaptettek, pl. teremtés tulajdonítása több istennek is
- **Agni**, isten, de maga a(z áldozati) tűz is; az istenek házipapja (**purohita**)
  - elviszi az áldozatot az isteneknek, és elhossa hozzánk az isteneket
- **Indra** a hősi, macsó harcos és vezér, viharisten
  - vadzsra, amit **Tvaṣṭṛ** készített
  - **Vṛtra** megölése (etimológia; avesztai **vərəθragna**)
  - **Soma** (aki különben megszemélyesített isten is) adja az erejét
  - harcai részben talán árja-daszju harcok emlékei?
- természeti erők, pl. **Sūrya**, Nap, **Vāyu**, Szél, **Dyaus**, Ég, **Ṛṥhvi**, Föld
- **asurák** és **devák** elhatárolása
  - idővel az **asurákból** „ellenistenek”, démonok lesznek
  - **Varuṇa** – archaikus felügyelő isten, **āditya** (szoláris isten), éjjeli ég
    - a **ṛta**, az ősi rend őre, ezer szemével figyel, számon tart és büntet
  - **Mitra** – szerződés, szövetség, adott szó, nappali ég, nap
- istennők közül egyedül **Uṣas**, a Hajnal kap számottevő figyelmet a himnusokban

Gondolatok a világról

- világtéremtés igéi, párhuzamai
  - lépéssel lehatárolja, illetve zsinórral kiméri, mint áldozati helyet
  - ácsként összetákolja, felépíti
  - kifeszíti, mint tímár a bőrt
- halál utáni lét: alapvetően bulizós túlvilág az ősökkel
  - esetleg innen később újjá születés az ember saját törzsébe
  - helyette nagy áldozatokkal az istenek mennyországába lehet jutni
  - nagy bűnök elkövetői örök megsemmisülésbe/pokolra jutnak
- filozofikus gondolatok: későiek
  - X.129. **Nāsadiya sūkta**: kétely, beismerés, hogy nem is tudhatjuk
    - nagyon elvont fogalmakkal dolgozik, semlegesnemet használ
  - X.90. **Puruṣasūkta**: itt már az áldozat a fő erő; áldozattal teremtik a világot, áldozattal áldoznak az áldozatnak
    - + **varṇák** eredeztetése

Bráhmanizmus

A védikus irodalom kiterjesztése

- minden **saṃhitā**hoz egy vagy több **bráhmana**, azokhoz **āraṇyaka** és **upaniṣad** tartozik
  - ezek ebben a sorrendben későbbiek (de néha egymásba keverednek)
- **śruti**, „hallomás”: kinyilatkoztatott irodalom
  - eredetileg a **veda-saṃhiták**, később a **bráhmanák**,
  - majd az **āraṇyakák**, **upaniṣadok** (**vedānta** – a **śruti** kategória vége) is
  - még később pedig egyes további **vaiṣṇava**, **śaiva** és **śākta** művek

A bráhmanák

- fő témájuk az áldozat leírása
  - **vidhi**: gyakorlati utasítások és szabályok
  - **arthavāda**: elméleti fejtegetések (hitvita, lokális szertartásvariánsok, spekuláció, szimbolika, etimologizálás, és a **dakṣiṇā** megállapítása)
  - etimologizálás, misztikus azonosságok
  - a szertartásmagyarázatokban (eredet, alkalmazás) találunk legendákat is

Az āraṇyakák

- a veszélyes, titkos, településtől távol üzendő rítusok gyűjteményei
- eredetileg a **bráhmanák** szerves részei
  - mindig is ortodox szövegek voltak, nem aszkétaiak
- a misztikus azonosságok továbbvitele, az áldozati rítus elemeinek megfeleltetése szellemi gyakorlatoknak

Az upaniṣadok

- eredetileg heterodox (nem védikus, **śramaṇa**) tanítások
  - de egyes régi **upaniṣadok** szervesen beépülnek az **āraṇyakák**ba
- az **upa-ni-sad** elemzése:
  - indológusi régi: mellé letelepedés
  - hagyományos ind: a tudatlanság leültetése
  - eredetileg talán: analógia, azonosítás: a **bráhmanák**ra jellemző misztikus analógiák és homológiák továbbvitele
- tanaik esszenciája a **brahman** és **ātman** azonossága
  - megtalálhatóak bennük a **sāṃkhya** és a **yoga** filozófiájának gyökerei
  - a rituálét már szimbolikusan, lelkigyakorlatként sem kell elvégezni, hanem elég **tudni** az analógiákat ahhoz, hogy elérjük a megszabadulást
- a klasszikus **upaniṣadok** (14 mű) felosztása:
  - korai (i.e. 7-5. sz.): *Brhadāraṇyaka*, *Chāndogya*, *Taittirīya*, *Aitareya*, *Kauṣītaki*, *Kena*
    - **bráhmana** jellegű nyelv; kialakulóban levő tanítások
  - középső (i.e. 4-2. sz.): *Kaṭha*, *Īśā*, *Svetāśvatara*, *Muṇḍaka*, *Mahānārāyaṇa*
    - kiforrott tanítások verses foglalatú; irodalmilag a legvonzóbbak
  - késői (i.e. 2-1. sz.): *Praśna*, *Maītrāyaṇīya*, *Māṇḍūkya*
    - klasszikus szanszkrit jellegű próza; újabb keletű gondolatok

Smṛti-irodalom

- **smṛti**, „emlékezet”: nem kinyilatkoztatott – minden, ami nem **śruti**:
  - **vedāṅga**, „a védák végtagjai” avagy a **sūtra**, „(vezér)fonal” –irodalom
    - a védikus recitáció 6 segéd tudománya
  - továbbá a védákhoz nem kapcsolódó irodalom, jelesül
    - eposzok (**itihāsa**): *Rāmāyaṇa*, *Mahābhārata*
    - a **purāṇák** (hagyományok, mitológia)

A bráhmanikus vallás

- a *Rgveda* késői rétegében megjelenő **Prajāpati**, „teremtmények ura” egyre centrálisabb szerepet kap
  - teremtő és az áldozat hatalmát megtestesítő isten
- az áldozat a legnagyobb erő: misztikus azonosítás a makrokozmoszsal
  - az azonosítások és a technikák helyes tudása ad hatalmat az embernek
  - nem adok-kapok alku, mint a védikus áldozat, hanem mágikus technika (**brahman**), amellyel *kényszeríteni* lehet a világot
  - az istenek és az ellenistenek is áldozattal érnek el dolgokat, nem csak az emberek
- halál utáni lét: megvan még a mennyország gondolata, de egyre erősebb:
  - beleoldódás a makrokozmoszba és/vagy a világlelek-brahmanba
  - „újrakialakulás”: lehullás a mennyből – élvezet a sorozatos újrászületések

gondolatához

- az upanisadokban már kezd kialakulni a folytonos újjászületés és a **karma**, a cselekvések elkülöníthetetlen visszahatásának gondolata
- és ezzel együtt a **mokša** ideája: a cél nem a mennyország, hanem az ebből a lánclatból (**samsāra**) való szabadulás

A bráhmanikus társadalom

Varṇa

- a négy **varṇa**, „szín” fokozatosan definiálódott a védikus idők során
- a **kṣātra** (harcos nemesség) és a **vīś** (a szabad köznép) megkülönböztetése már a legkorábbi védikus szövegekben is megvan
- a letelepedő népek együtt éltek az őslakos munkásokkal és mesteremberekkel, és bőrszín lehetett a rangsorolás alapja – később aztán a **varṇa** az árjákön belüli osztályokra is alkalmazva lett
- **Mānava dharmasāstra** (i. sz. 2. sz.) szerint a **varṇák** kötelességei
- **brāhmaṇa**: tanul, tanít, áldoz, áldoztat, ajándékokat ad és kap
- **kṣatriya**: védi a népet, áldoz, tanul
- **vaiśya**: marhát tenyészt, szánt, kereskedik, pénzt kölcsönöz, áldoz, tanul
- **sūdra**: szolgálja a többi hármat
  - nem hallhat védaszöveget – de pl. puránát igen, ez különösen a poszt-bráhmanikus vallásban fontos, amely – különösen a bhakti-vallások formájában – kifejezetten nyitva áll a sūdrák előtt is
- a négy **varṇán** kívül eső, alantas munkákat végző emberekről a korai buddhista irodalom és a korai **dharmasūtrák** már tesznek említést
- néha **pañcama**, „ötödik” névvel illetik őket, de mások nem helyeslik ezt a kifejezést, mintegy azt sugallva, hogy teljesen kívül állnak az árja varṇa-rendszeren
- inkább konkrét csoportokat neveznek meg; nevük nem tűnik árjának
- ilyen konkrét csoport volt eredetileg a **caṇḍāla**, amely aztán általánosodott
- a **varṇák** endogámmá válása szintén fokozatos, korábbi időkben a vegyes házasságok legalább bizonyos formája elfogadott volt
- **anuloma** vagyis **hipergám** házasságban a férj státusa magasabb; ezt a korai dharmasāstrák engedélyezik, feltéve, hogy az első feleség azonos státusú
  - az utód státusa általában a szülőké között lesz
- **pratiloma** vagyis **hipogám** házasságban a feleség státusa magasabb; ezt sosem nézték jó szemmel
  - az utód státusa általában az alacsonyabb szülőé alatt lesz

Kaszta

- a **kaszt** szó XVI. századi portugál használat: *casta* kb. klán
- a szanszkrit terminus: **jāti**, „születés”, „faj”
- a **dharmasāstrák** a **jātikat** adott szintű és fajú **varṇakeveredésből** próbálják levezetni; ezt az európaiak a gyarmati korban elhitték, és ezért keverik össze máig a kasztot és a **varṇát**
- a **jāti** szintén endogám, emellett kötelező foglalkozási előírást jelent, és rituális tisztasági (pl. kommenzalitással kapcsolatos) kapcsolódnak hozzá
- a **varṇákkal** ellentétben a **jātik** nem rendeződnek egyértelmű hierarchiába, hanem különböző rituális tisztasági kritériumok egymástól többé-kevésbé független megléte vagy meg nem léte alapján rangsorolhatók
- a **varṇákkal** párhuzamosan létező, de azoktól független (nem-árja?) eredetű rendszer vsz. szintén fokozatosan szilárdult meg
- kialakulásához közük lehet a társadalomba befogadott új és új népcsoportoknak, valamint a jól szervezett, összetartó céheknek
- a kaszt egyben szakszervezetszerűen is működik: ítélkezési joggal rendelkező előjárók vezetik
- a kaszt mint szervezet támogatja rossz sorra jutott tagjait, vagy tagjai özvegyét, árváit; a kasztjából kitagadottnak viszont senkije nincs
- a muszlim hódítások ideje óta a kaszthoz tartozás nagyon fontos részévé vált a hindu identitásnak: fontosabb, mint a patriotizmus

Āśrama

- az **āśramák**, „útszakaszok” a **varṇáknál** később alakulnak ki
- valószínűleg nagyrészt a **śramaṇa** típusú gondolkodásmód ortodox társadalomba való integrációját célozzák
- szerepet játszhatott a későbbi szakaszok intézményesítésében az is, hogy a gyermekek családfővé válási törekvéseinek helye legyen
- a gyerek még nem az árja társadalom teljes jogú tagja
- a 8-12 éves korban elvégzett **upanayana** szertartás teszi azzá

(átmenetrítus, „második születés”)

- **brahmacarya** – **brahmacārin**
  - a fiatal ember cölibátust fogadva egy **brāhmaṇa varṇájú** mesterhez költözik (**gurukula**), akit mindenben tisztelnie és szolgálnia kell
  - védaszöveget, védikus segédtudományokat és egyéb ismereteket tanul
  - hivatalosan 12 évig tart; lezárulása után hazatér családot alapítani
- **gārhasthya** – **gr̥hastha**
  - a házasember mesterséget űz, gyerekeket nemz, és lehetősége szerint törekszik a három **puruṣārthára**: (ebben a prioritási rendben) **dharma**, **artha**, **kāma**
  - ha már gyermekeinek is gyermekei vannak, továbblép a következő szakaszba
- **vānaprasthya** – **vānaprastha**
  - erdei remeteközösségekben (**āśrama**) szertartásokat végez, meditál és aszketizál, levetkőzve az anyagi kötődéseket
  - ide vele jöhet a felesége is
  - ha megszabadult minden kötöttségétől, továbbléphet
- **saṃnyāsa** – **saṃnyāsīn**
  - otthontalan vándor, akinek tulajdona csak bot, koldulószepe és némi ruha; szertartásokat nem végez, csak meditál

Az ortodox filozófiai rendszerek

- az **upanisadokban** megjelenő teológiai/filozófiai spekulációk rendszerezése a **veda** tekintélyének névleges elismerésével
- **āstika**, „van-os” rendszerek
- vsz. reakció a nem-védikus (**śramaṇa**) gondolkodás (**nāstika**, „nincs-es”), jelesül a dzsainizmus és a buddhizmus térhódítására
- a hat filozófiai rendszer (**ṣaḍdarśana**) párokba rendeződik

Sāṃkhya és yoga

- klasszikus elméleteik rengeteg eleme megtalálható a MBh-ban kifejtve
- a **sāṃkhya**, „számbavétel”, „elmélet” eredetileg a kozmológia és a kozmogónia metafizikai elmélete lehetett
- előzményei felfedezhetőek a korai **upanisadokban**, sőt, a **Rgveda** egyes himnuszaiban is
- legendás alapítója **Kapila** (talán i.e. 6. sz.?), de legkorábbi fennmaradt szövege (**Īśvarakṛṣṇa Sāṃkhyakārikā**) i.sz. 4-5. századi
- anyag (**prakṛti**, „természet”) és szellem (**puruṣa**, „személy”) dualisztikus szemlélete
- az anyag kibontakozása a differenciálatlan kezdetből
  - hajtóereje nem külső (pl. lélek, Isten), hanem az anyag természetéből
  - a megnyilvánulatlan anyagból (**avyakta**) először az értelem (**buddhi**) és az önképzet (**ahaṃkāra**)
  - majd ennek a 3 minőség (**guṇa**) hatása alatt álló módosulataiból az 5 őselem (**tanmātra**)
    - aztán az 5-5 érzék- és cselekvő szerv (**indriya**)
    - majd az elme (**manas**) és a fizikai elemek (**mahābhūta**)
    - e 24 alaptényező (**tattva**) mellett a huszonötödik a lélek
  - alapvetően ateista, istenségnek nincs benne helye
  - de elméleteit teista rendszerek is magukévá tették
- a **yoga**, „alkalmazás”, „gyakorlat”, „igába fogás” a **sāṃkhya** rendszerét kiegészítő lelkigyakorlat
- a későbbi **upanisadok** már használják a terminust hasonló értelemben
- legkorábbi szövege a **Patañjalinak** (i.e. ?) tulajdonított **Yogasūtra** (i. sz. 4-5. sz.?)
- a meditáció „visszafordítja” az anyag sāṃkhyikus kibontakozását
- a **sāṃkhya** anyagelméletének teisztikus (vagy inkább deisztikus) változatát tételezi, amelyben Isten létezik, de nem aktív a világban, és imádatára sincs szükség
- a jóga nyolc „tagja” (**aṅga**):
  - **yama** és **niyama**: erkölcsi és életvezetési szabályok
  - **āsana**, **prāṇāyāma**: testtartás és lélegzetszabályozás
  - **pratyāhāra**, **dhāraṇā**: az érzékek visszavonása tárgyaitól, majd rögzítése egy meditációs tárgyra
  - **dhyāna** és **samādhi**: meditáció és transzállapot

Nyāya és vaiśeṣika

- háttérfeltevésük, hogy az igazság ismerete elvezet a **mokšához**
- a **nyāya**, „szabály”, „logika” elsősorban episztemológiai rendszer
- alapítója **Gautama Aksapāda**, talán i.e. 3. sz., de alapszövege (**Nyāyasūtra**) legkorábban az i.sz. 1. sz.-ból
- a megismerés hiteles forrásai (**pramāṇa**): érzékelés – következtetés –

- analógia – hallomás
- teisztikus rendszer, amely sokat tusakodott a buddhista logikával
- a **vaiśeṣika**, „sajátságtan” elsősorban ontológiai rendszer, természetfilozófia
- alapítója **Kaṇāda Ulūka**, talán i.e. 2. sz., de szövege (*Vaiśeṣikasūtra*) inkább az i. sz. 1. sz.-ból
- szubsztanciák: négy atomos őselem és egy nem atomos természetű ötödik, valamint nem anyagi ősprincípiumok
- részletes tanok az őselemek tulajdonságairól és atomjaik kombinációiról, amelyekből létrejönnek a fizikai elemek
- a lélek a nem anyagi szubsztanciák közé tartozik, és ugyanide tartozik a személyes Isten is

Mīmāṃsā és vedānta

- a védikus-bráhmanikus hagyományok szerves folytatódásai
- **mīmāṃsā**, „vizsgálódás” – eredetileg a **veda** szövegének értelmezéséhez kifejlesztett segédlet, tehát lényegében hermeneutika
- fő szövege **Jaimini** *Mīmāṃsāsūtra*-ja, i.e. 2. sz.
- a megismerés egyetlen hiteles forrása a hallomás, jelesül a **Veda**
  - elfogadja a **smṛti**irodalom autoritását is, de csak azáltal, hogy tételez elveszett **śrutis**szövegeket, amelyeken emez alapul
- alapvetően ateista rendszer, legfelső Isten létét tagadja (ha a **Veda** öröktől való, akkor nem előzhette meg egy személy, aki mondta)
  - a politeista isteneket elfogadja, de csak az áldozat névleges fogadóiként van szerepük
- **vedānta** „a **veda** vége” = „az upanisadok” – tudás, gnózis révén való megszabadulás
- alapszövege a **Bādarāyaṇa**nak tulajd. *Brahmasūtra* (i.sz. 1. sz.?)
- az **upaniśadok** filozófiájának szintézisére tett kísérlet
- mivel **śrutis**szövegekre hagyatkozik, háttérfeltételként elfogadja a **mīmāṃsā** tanait
- az érthetlenségig tömör **sūtra** részletes kifejtői jóval későbbiek
  - legfontosabb közülük **Śaṅkara** (7-8. sz.) kommentárja
    - ez monisztikus (**advaita**) álláspontot hirdet, amely szerint az egyetlen létező a **brahman**, és minden más (a konvencionális valóság) csak a tudatlanság (**avidyā**) következtében valósnak vélt illúzió (**māyā**)

II. A hinduizmus kibontakozása

Átmenet a hinduizmus felé

Új szövegek: a nem védikus smṛti

Az eposzok

- *Rāmāyaṇa*: eredeti verziója az i.e. 4-3. századra tehető
  - szerzője (és szereplője), *Vālmiki* vsz. történelmi személy
  - mai alakját (kb. 24 000 *śloka*) kb. az i.sz. 2. századra nyerte el
- *Mahābhārata*: legrégebbi magja talán i.e. 4. sz.
  - mitikus szerzője (és szereplője) *Vyāsa*, akinek a Védák redakcióját is tulajdonítják
  - fokozatosan bővült kb. az i.sz. 4. századig
  - a ma ismert MBh kb. 100 000 *ślokából* áll
    - 18 könyvre (*parvan*) osztott 2109 fejezetben (*adhyāya*)
    - ebből a tényleges történet összesen 1070 fejezetre rúg
    - a többiben kisebb hőseposzok, didaktikus okfejtések és etikai célzatú történetek
- *Bhagavadgītā*: betoldás (i. sz. 2. sz.?) a MBh 6. könyvében (*bhīṣmaparvan*), 18 fejezet, kb. 700 vers
  - elhelyezése az eposz cliffhanger pontján:
    - elősegíti a közismertté válását
    - hangsúlyossá tesz a harcok etikai dilemmáját
    - kiemeli az isteni *Kṛṣṇa* vs. *Arjuna* haverja és az eposz ismerős, emberi szereplője kettősségét
  - *Kṛṣṇa* válaszol *Arjuna* dilemmájára: helyes-e megölnie a rokonait
    - 1. harcosként ez a kötelessége (*dharma*)
    - 2. a lélek (*ātman*) halhatatlan, tehát az ölés illúzió
    - 3. az eredményhez való ragaszkodástól mentes cselekvés voltaképpen áldozat
  - ezután áttér általánosabb témákra, kifejtve, hogy az alábbi „módszerek” (*yoga*) sorra egyre magasabb rendűek
    - *karma-yoga*, „a tettek módszere” – az érdek nélküli cselekvés
      - általánosítva: az áldozaton alapuló védikus-bráhmanikus vallás, illetve annak helyettesítője, a kötelességteljesítés mint áldozat
    - *jñāna-yoga*, „a tudás módszere”, az istenség és a lélek természetének meditáció útján való megismerése, gnózis
      - általánosítva: a misztikus tudáson alapuló upanisadi vallás
    - *bhakti-yoga*, „az odaadás m.” – a személyes Isten alázatos imádata
  - továbbá általános teológiai summázat: lélek, jóga, személyes isten, alázatos istenszeretet (*bhakti*)
  - a *Gītā* 11. fejezete: teofánia, *Kṛṣṇa* kozmikus alakjának felfedése, amelytől *Arjuna* félve retten vissza, és kéri az ismerős forma visszatérését
- *Nārāyaṇīya*: betoldás a MBh 12. könyvében, i.sz. 3. sz. vagy későbbi
  - *Nārāyaṇa* magyarázza benne *Nārada* bölcsnek, hogy *Vāsudeva* a legfelsőbb lény, az első *puruṣa*
  - a *bhaktinál* nagyobb hangsúlyt kap benne a rituálé és az aszkézis
- *Harivaṃśa*: a MBh függeléke, i.sz. korai századokban valamikor
  - a pásztor *Kṛṣṇa* gyermek- és fiatalokora részletesen ki van fejtve

A purāṇák

- a *purāṇa*- („régii”) irodalom összesen kb. 1.5 millió *śloka*: legendák, mítoszok, vallásos epika, himnuszok, didaktika és „tudományos” fejtegetések (kozmogónia, kozmológia, geográfia, genealógia)
- saját definíciójuk szerint a *purāṇák* témái:
  - *sarga*, teremtés, kozmogónia
  - *pratisarga*, időszakos megsemmisülés és újrateremtés
  - *vaṃśa*, istenek és bölcsök családfái
  - *manvantarāṇi*, világkorszakok és Manuk leírása
  - *vaṃśānucarita*, uralkodó dinasztiák családfái és tettei
- *purāṇa* témájú részletek vannak *brāhmaṇákban* és *upaniṣadokban* is
- *purāṇa* a *Mahābhārata* elég nagy része (különösen a *Harivaṃśa*, ~450) és a *Rāmāyaṇa* pár részlete is
- a magukat ténylegesen *purāṇának* nevező művek főleg a 4-6. századtól az I. évezred végéig (és valamivel tovább) keletkeztek
  - vsz. az eposzoknál is szervesebb növekedési/változási folyamat révén

- a bennük leírt legfontosabb mítoszok az i.e. utolsó és az i.sz. első századok során kezdhettek rögzülni
- a 18 *mahāpurāṇa* a hagyomány szerint *Vyāsa* műve (de a lista változó; kb. 20 mű van, amit rendszeresen *mahāpurāṇának* neveznek)
- szintén 18 *upapurāṇát* emlegetnek, de sokkal több van

A vallás teisztikus átalakulása

- az eposzokban még dominál az áldozati rituálé és a mennybe jutás
  - de jelen van mellette a *mokṣa* is mint legfőbb cél
  - a *Rāmāyaṇa*-ban nem, de a MBh-ban előfordul a *saṃsāra* és a *karma*
  - megjelenik a zarándokhelyek tisztelete
- egyre prominensebbé válik – talán buddhista/dzsaina hatásra? – a képmástisztelet: a szobrokban (*mūrti*) az isten ténylegesen jelen van
  - imádatuk: *pūjā* – virág, étel, víz, fény, füst felajánlása
    - talán a védikus vendégfogadó szertartás továbbélése, de vsz. részben nem-árja istentiszteleti forma átvétele (etimológiájával is kapcsolatban lehet a dravida *pū*, „virág” szó)
    - az otthoni (nem templomi) *pūjā*-ban főszerepet játszik a ház asszonya – talán matriarchális szokások fennmaradása
  - a szoborban jelen levő istent fürdetik, öltöztetik, énekelnek és táncolnak neki, esetleg körbehordozzák a templomban és azon kívül
  - az istenszobor jogi személy, aki a birtokosa a templomnak és a hozzá tartozó földeknek
    - így robbanásszerűen terjedni kezdenek a kőtemplomok, amelyek a gazdagság és a kultúra központjai lesznek
  - *darśan*: a templomi istenség rituális megnézéséből és az általa való megnézetésből fakadó kegyelem
- „második szövetség”: a misztikus erő már nem (csak) az áldozat, hanem a *tapas*, az aszkézissel felhalmozott „hőenergia”
  - istenek, ellenistenek, démonok, jó és rossz emberek mind áldoznak
  - itt már a *devák* érdeke, hogy az emberek ne lehessenek túl erényesek, mert akkor áldozat/*tapas* révén az ő helyükre kerülnének

A hindu mitológia

- az eposzokban még a védikus istenek (*Indra*, *Agni*, *Varuṇa*) dominánsak
  - bár megjelennek mellettük (de néhol még egyértelműen alájuk rendelve) az emergens istenek, *Śiva* és *Viṣṇu*
  - szintén prominens szerepet kap *Brahmā*
    - így kialakul a teremtő-fenntartó-pusztító/újrateremtő *trimūrti* koncepciója, amely – bár az istenek tényleges funkciói és hatalmi viszonyai eltolódnak – máig fennmarad
  - a *purāṇákban* *Śiva* és *Viṣṇu* végleg háttérbe szorítja a védikus isteneket, kialakulnak a *śaiva* és *vaiṣṇava* irányzatok
  - az istenek alakja és tettei mellett kialakulnak a hordozóállataik (*vāhana*)

Viṣṇu és megtestesülései

- a hindu *Viṣṇu* alakjában több külön istenség integrálódik
  - a védikus *Viṣṇu* (másodrendű szoláris isten) és a védikus *Indra*
  - *Kṛṣṇa* a *Mahābhārata*-ból és a *Gītā*-ból
  - a pásztor *Vāsudeva* *Kṛṣṇa* (és népi hőrosz társai) kultusza
  - *Nārāyaṇa* ősbölcs mint az eredeti *puruṣa* és legfelső istenség
- *Viṣṇu* a világot esetleg teremtő, mindenképpen fenntartó, gondozó isten, aki szükség esetén anyagi testet öltve beavatkozik
- az *avatāra* (isteni megtestesülés) koncepciója révén vsz. más helyi/törzsi istenségek is beleolvadnak
  - sem *Kṛṣṇa* a *Gītā*-ban, sem *Rāma* a *Rāmāyaṇa*-ban nincs *Viṣṇu* *avatārájának* mondva, bár amúgy megjelenik már az isteni manifesztáció gondolata
  - helyi, részben vsz. nem-árja törzsi istenségek, valamint a védikus-puránikus mitológiában is megtalálható, de ott *Viṣṇu*-val nem azonosított szereplők olvadnak bele a *Purāṇák* idejére *Viṣṇu* figurájába
  - a 10 *avatāra* bevett listája a 8. századra alakul ki
  - *Matsya*, a Hal – *Manu* átsegíti az özönvízen
  - *Kūrma*, a Teknős – az óceán kiköpüléséhez használt hegyet támasztja
  - *Varāha*, a Vadkan – kiemeli a démonok által víz alá süllyesztett földet
    - a fenti hármat a *Brāhmaṇák* *Prajāpati*-val azonosítják
  - *Narasimha*, az Emberoroszlán – védelmező, démonölő szörnyeteg-isten

A hindu szintézis

Új elvek

A tantra

- nincs védikus előképe
- **Vāmana**, a Törpe avagy Trivikrama, a Hármatlépő
- voltaképpen a védikus Viṣṇu kibővítése (bráhmanikus gondolatvilág: a túl ügyesen áldozó démon/ember ellen cselekedtek be az istenek)
- **Paraśurāma**, Rāma Jāmadagnya: Jamadagni fia, a csatabárdos Rāma
- először eposzokban megjelenő, **purānákban** is említett alak
- a harcosi rend kiirtója, vsz. **brāhmaṇa-kṣatriya** rivalizáció emléke
- **Rāmācandra**, Rāma Dāśarathi: Daśaratha fia, Rāma
- a **Rāmāyaṇa** hőse; eszményi király, védelmező
- talán neki is lehetett külön kultusza, mielőtt V. **avatārajá**vá tették
- **Kṛṣṇa**: mint fent
- helyette esetleg **Balarāma**, Kṛṣṇa bátyja, népi hős
- **Buddha**: a démonok áldozattal szerzett hatalmát csökkenti azzal, hogy tévtanokat hirdetve eltéríti őket a helyes rituálétól
- az 5. sz. előtt nem jelenik meg **avatāra**-listákon
- később (~10. sz.): az öléssel járó védikus áldozat helyett szelídebb utat hirdet – buddhizmus integrációjára tett kísérlet?
- **Kalki**: a világkorszak végén eljövendő „apokaliptikus lovas”
- a gonoszokat elpusztítja, a jókat megjutalmazza

Śiva

- **Śiva** alakja **Viṣṇu**éhoz hasonlóan nyilván sokféle elemből tevődik össze
- feltehetőleg preárja előzmények (fallikus kultusz, erotika és aszkézis)
- a védikus **Rudra** (aki lehet, hogy már maga is preárja átvétel)
- a védikus **Indra**, **Prajāpati** és **Agni** egyes aspektusai (transzgresszió; teremtés)
- **Śivának** a legtöbb forrásban nincsenek **avatārai**, inkább
- benne magában vannak együtt különböző, akár paradox aspektusok
- illetve lehetnek alkalmi kivételései, manifesztációi
- alapvetően a kettősségek és paradoxonok istene: teremtő és pusztító, erotikus és aszketikus
- transzgresszió mint a konvencionális igazságon való felülemelkedés

Istennők és az Istennő

- a hindu istennők nagy része a védikus istenökhöz hasonlóan alig több, mint X férfi isten felesége és kiegészítője, így
- **Viṣṇu** mellett **Lakṣmī** a királyi méltóság, bőség, jószerecse istennője
- **Brahmā** mellett **Sarasvatī** a művészetek és tudományok istennője
- több vallási irányzatban az istennők az alapvetően passzív természetű férfi istenek aktív hatóerejeként, **śaktijaként** jelennek meg
- az Istennő (**Devī**) önálló kultuszának korai időkből elszórt nyomai vannak, fokozatosan kerülhetett be az ártás és az ortodoxia körébe
- **Durgā Mahiṣāsuramardini** mítosza egyik korai adaptációja lehet a tamiloknál ismert hadistennőnek
- a 7. század tájától válnak gyakorivá a szanszkrit szövegekben; ekkor terjed el a 7 (vagy 8, néha 9) anyaistennő említése is
- legkésőbb a 8. századra már azonosították **Śiva** feleségével
- az Istennő félelmetes aspektusa **Durgā/Kālī/Cāmuṇḍā**
- „fekete Földanya”, aki elpusztítja gyermekeit, ugyanakkor védelmezni is képes a halál, betegség, csapások ellen
- véres áldozatok
- jóindulatú aspektusa pedig **Umā/Pārvatī/Gaurī**
- tápláló anya, erotikus nő, hú feleség

Egyéb istenek

- a mai hinduizmusban alig van nyoma, de az 1. évezredben a hindu vallási szférán belül jelentős volt a Nap kultusza is
- a védikus **Sūrya** új előtérbe kerüléséhez vsz. iráni hatás járult hozzá
- papjainak, a **magáknak** (=mágus, perzsa pap) **brāhmaṇa** státuszát sokan megkérdőjelezték
- **Kārttikeya/Skanda**: valószínűleg önálló dravida hadisten (**Murugan**), aki **Śiva** fiaként került be a fősodorba
- **Gaṇeśa**: az akadályok elhárítója, eredetileg a népvalláshoz tartozhatott, csínytevő „manó”, aki **Śiva** kíséretébe került, majd a fiává avaszták
- a védikus istenek jórészt másodrendű szerepkörbe esnek vissza:
- **Indra** az istenek névleges királya
- **Varuṇa** a tenger és a vizek istene
- égtájtörzők (**dikpāla**)

- önálló irányzatként a **tantra** már az 5. sz.-ban elkülönülhetett
- szövegei azonban nagyrészt a 8-11. sz.-i felvirágzása alatt keletkeztek
- isteni kinyilatkoztatásnak mondják magukat, amely felülírja a Védát
- a tantrikus szövegek nagy része **śaiva** és/vagy **śākta** beállítottságú
- de létezik **vainava**, **buddhista**, sőt **dzsaina** tantra is
- a tantrikus ideológia visszahat a puránákra is, és az ortodox bráhmanizmusra is
- ezoterikus tan, amelyben kiemelten fontos a beavatást nyújtó mester
- célja a rituálé segítségével az istennel való azonosság elérése
- a rituáléhoz tartozik a meditáció, amelynek segédletei, tárgyai:
  - **mantra**: hatalommal rendelkező hangok, szavak
  - **yantra**: hatalommal rendelkező ábrák, rajzok
  - valamint a tantrikus **pūjā**, amelynek elemei „az öt M”:
    - **madya**, szesz ital; **māmsa**, hús; **matsya**, hal; **mudrā** (pörkölt gabona? szimbolikus kéztartás?) és **maithuna**, szex (vagy szexuális váladékok)
    - a tisztátalan anyagok/aktusok rituálisan szabályozott használata a transzcendencia elérésére és/vagy mágikus képességek szerzésére

A bhakti

- **bhakti** mint alázatos önátadás: már a (középső) **upanisadok** korától
- a **purānák** redakciójának idejére előtérbe kerül az egyetlen, mindenható isten áhítatos imádata általi üdvözülés gondolata, és a reinkarnációk sorából való szabadulás mint főcél
- a **bhakti**-mozgalom dél-Indiában lendült fel a 7-9. sz.-ban
- **nāyaṇārok**: 63 **śaiva** költő-szent
- **ālvārok**: 12 **vaiṣṇava** költő-szent
- költeményeikben mély alázattal és nagyon intenzív (nem csak pozitív) érzelmekkel fordultak választott, személyes istenükhöz
- (lényegében monoteisták; **Śiván** és **Viṣṇun** kívül **Murugan** fontos)
- a 10. sz.-ban a rajongó költők műveit rendszerré szervezik
- „harmadik szövetség”: az istenek ismét az emberek oldalán állnak, méghozzá nemcsak az erényesek, hanem a bűnösök oldalán is, mert szeretik őket
- nem kell méltónak bizonyulni, az isten érez **bhaktit** az emberek iránt, és a legbűnösebbeket is megmentheti (véletlen megváltásról szóló mítoszok)
- a **bhakti** érintkezésbe kerül az iszlámmal is, és a **sūfī** miszticizmussal kölcsönösen megtermékenyítőleg hatnak egymásra
- eszméi fokozatosan vándoroltak északnak a Dekkánon át
- észak-Indiai terjedése a 13. századtól: misztikus költő-szettek

Új vallásosság

Vaiṣṇavizmus

- **Viṣṇu/Kṛṣṇa** kultusza biztosan létezett már i.sz. korai századokban **Mathurā** körül
- ha a **bhāgavata** megnevezés rájuk utal, akkor legalább i.e. 100 körül (Heliódórosz)
- ha **Megaszthenész** őt nevezi **Héraklész**nek, akkor már a **Maurya**-kori **Pāṭaliputrāban**
- a **pāñcarātra** irányzat a **vaiṣṇavizmus** korai ezoterikus iskolája
- szövegei főleg az 5-10. században keletkeztek, de tanaik egy része látható már a MBh-ban is
- **Vāsudeva Kṛṣṇa** társaiból a legfőbb istenség (**Viṣṇu**) egymásra következő emanációi (**vyūha**) lettek a **vaikhānasa** iskola eredetileg (**yajur**)védikus (**taittirīya**) rendszer, amely az ortodoxiát fenntartva **vainava** tanná vált
- eszerint **Viṣṇu** templomi tisztelete helyettesíti a védikus áldozatot
- mind a **pāñcarātra**, mind a **vaikhānasa** hangsúlyos szerepet ad **Lakṣmī**nak is, mint **Viṣṇu** **śaktijának**
- **śrīvaiṣṇava** iskola (**Nāthamuni**, **Yāmuna**) az **ālvār** költészet alapján
- **Rāmānuja**, 11-12. sz.: védántikus jellegű filozófia, „kvalifikált monizmus” (**viśiṣṭādvaita**)
- 13. sz.: **Madhva** – **dvaita vedānta** (a lélek és az anyag alapvetően

Keleti vallások – A hinduizmus vallási szférája – 2014.

- különálló létező; a lelket az anyagtól Viṣṇu kegye menti meg)
- **Caitanya** (15-16. sz.): a bengáli vaisnavizmus fellendítője
  - eksztatikus bhakti – előzménye a vaisnava erotikus költészet (Jayadeva 12. sz., későbbi népszerű költők)
- a 16-17. században a Kṛṣṇa és Rāma iránti bhakti újabb virágzása (Sūrdās, Tulsidās)

Śaivismus

- legalább olyan régi, mint a vaisnavizmus, de korai története még kevésbé követhető, vsz. kevésbé egységes
- a legkorábbi ismert irányzat a pāśupatáké (Śiva mint Paśupati, „a jószágok ura” tisztelői) – a MBh késői részei is említik őket
  - alapítója a Śiva inkarnációjának tartott Lakulīśa (2. sz. eleje?)
  - filozófiája nagyrészt sāmkhya, yoga és vaiśeṣika alapokon nyugszik saiva színezettel: Śiva független mind az anyagtól, mind a lelkektől, amelyek egyaránt az ő okozatai
- a kāpālika szekta még erősebben heterodox volt, és az ortodoxiának sikerült is ellehetetleníteni
  - Śivát Bhairavaként tisztelték és imitálták: koponyacsészével és bottal járva koldultak
  - vsz. a 6. sz.-ban jött létre a Dekkánon, a 8. sz.-tól terjedt északon, és a 11. sz.-ra gyakorlatilag kihalt
- a 9. század elejére vagy korábban alakul ki a kasmíri saivismus (trika)
  - intellektuális, monista, részben sāmkhya és advaita vedānta filozófiájú irányzat
  - Śiva az univerzum egészében és az önálló lelkekben is lakozó ātman
- **śaiva siddhānta** iskola a nāyaṇār költészet alapján
  - tanait a 11-14. századi śāstrák és āgamák foglalják össze, amelyeket a szintén érvényesnek elismert védikus szövegek fölé helyeznek
  - Śiva transzcendens, ugyanakkor śaktijaként megnyilvánulva immanens a világban
  - az ő kegye teheti lehetővé az egyéni léleknek, hogy megszabaduljon a szennyétől, ami miatt e világhoz tartozónak tudja magát
- 12. sz., a Dekkán északi része: Basava – liṅgāyata/vīraśaiva szekta
  - a kaszt és a templomi istentisztelet ellenzése: a hívó teste maga a templom; a nyakában hordott liṅga a legfontosabb képmás
- északon a 12-15. sz.-i nāth jógik tanainak alapja saiva és buddhista tantra
  - a test nem akadály a mokṣa elérésében, hanem annak eszköze
    - hathayoga, a test tökéletesítésére, halhatatlanná tevésére
    - siddhik, mágikus képességek szerzése
  - minden egyéb vallási gyakorlat haszontalan

A kvalitások nélküli Isten

- a 15. század tájától észak-Indiában a vaisnava bhaktiból a nāth eszmerendszer és az iszlám hatása alatt kibontakozik a sant közösség
  - a külsőségek és a hivatalos vallás elvetése
  - képviselői pl. Kabīr (15. sz. első fele), Nānak (15-16. sz. → szikhizmus)
- a felfogható forma és sajátságok nélküli (nirguṇa) istenség iránt is lehetséges érzelmetli áhítat (bhakti)

Hinduizmus a modern korban

Reform Indiában

- történelmi háttér: mogul uralom a 16. századtól, amit felvált az angol kontroll (1857-től a 1947-ig közvetlen angol kormányzás)
  - a hinduizmus gyengének, széttorozottnak érzi magát
- tudatos reformtörekvések, amelyeknek célja:
  - a hinduizmus egységének megteremtése – „orientalista” perspektíva, illetve visszatérés a (képzelt) múltbeli aranykorhoz
    - védántikus filozófiai alapok
    - monoteista tendenciák
  - rögzült társadalmi problémák és a babonák kiküszöbölése
  - kaszt-alapú megkülönböztetés, özvegyétetés, hozomány

Exporthinduizmus

- a hinduizmus alapvetően sohasem volt térítő vallás, sőt, a varṇák elfogadása egyben ki is zárja a megtérés lehetőségét
  - a bhakti mozgalmak mindazonáltal térítő jellegűek voltak
- több modern irányzat a kasztrendszer elvetésével teret teremt a térítés lehetőségének, ugyanakkor alapvetően pluralista, toleráns, ökumenikus hozzáállást hirdet, amely nyitott más eszmékkel való keveredésre

Ajánlott irodalom

Általános

BROCKINGTON, JOHN L.: *A szent fonál. A hinduizmus folytonossága és változatossága*. Budapest: General Press, 2007.

BASHAM, A. L. *The Wonder that was India*. 3rd revised edition, 1967 (számos utánnymásban elérhető).
(különösen: II., III., V., VII. fejezet)

DONIGER, WENDY. *The Hindus – An Alternative History*. New York: Penguin, 2009.

KLOSTERMAIER, KLAUS K. *Bevezetés a hinduizmusba*. Budapest: Akkord Kiadó, 2001.

TENIGL-TAKÁCS LÁSZLÓ (szerk.): *India bölcsessége. Szöveggyűjtemény India legendakincséből, vallási és filozófiai irodalmából*. Budapest: Gandhi Alapítvány - A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, 1994.

PUSKÁS ILDIKÓ: *Istenek tánca. A hinduizmus születése*. Budapest: Gondolat, 1984.

SCHMIDT JÓZSEF: *A szanszkrit irodalom története*. Budapest: Pallos Kiadó, é.n.

SCHMIDT JÓZSEF. *Az ind filozófia*. Budapest, 1999.

WOJTILLA GYULA: *A mesés india*. Budapest: Édesvíz, 1998.

Szövegek és kísérő tanulmányok

TENIGL-TAKÁCS LÁSZLÓ (ford.): *Upanisadok*. Budapest: A Tan Kapuja - Farkas Lőrinc Imre, 1994 (3 kötetben).
Budapest: Ursus, 1998 (1 kötetben). (elérhető: <http://mek.oszk.hu/01300/01326/01326.htm>)

VEKERDI JÓZSEF (ford.): *Titkos tanítások. Válogatás az Upanisadokból*. Budapest: Helikon, 1987.

VEKERDI JÓZSEF (ford.) *Bhagavad-gítá. A Magasztos Szózata*. Budapest: Terebess Kiadó, 1997. (elérhető:
<http://mek.oszk.hu/00100/00160/00160.htm>)

VEKERDI JÓZSEF (ford.): *Puránák. A hindu legendairodalom gyöngyszemei*. Budapest: Corvina, 2008.